

VOORWOORD

Deze monografie gaat over meerpartijenovereenkomsten en het verwante onderwerp samenhangende overeenkomsten. Deze materie is erg ingewikkeld. Omdat er tot nog toe nauwelijks is geschreven over meerpartijenovereenkomsten is het niet mogelijk om dit onderwerp in beknopte vorm te behandelen. Er is namelijk nergens een volledig overzicht van relevante literatuur en jurisprudentie, en ook is er amper theorievorming over dit onderwerp. Hierdoor was ik genoodzaakt in deze monografie uitputtend literatuur en jurisprudentie te behandelen en relevante theorieën te ontwikkelen (en te onderbouwen). Ook moest ik bijna alle contractuele leerstukken aflopen om te controleren of deze bij de meerpartijenovereenkomst aanpassing behoeven of niet: ook als een leerstuk onverkort van toepassing is, is het voor de lezer relevant dat dit expliciet is aangegeven omdat er nergens anders te vinden is of dit zo is.

Het resultaat is dat dit boek afwijkt van wat men gewend is van een monografie in deze reeks, die eerder beoogt een beknopte, heldere weergave te zijn van de stand van de wetenschap. Ondanks deze voorbehouden lijkt het mij zinvol dit werk te publiceren. De praktijk en wetenschap hebben er immers meer aan dat er ten minste een lastig te begrijpen boek is dat enige handvaten geeft, dan dat men zich moet redden met de zeer versnipperde en schaarse literatuur die er tot op heden is.

Dank aan Stéphanie van Gulijk voor haar commentaar op een concepttekst van deze monografie.

De tekst is afgesloten per 1 september 2018. Alleen literatuur en rechtspraak tot die datum zijn verwerkt.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord / V

Verkort aangehaalde literatuur / XI

HOOFDSTUK 1

Inleiding / 1

- 1 Onderwerp van deze monografie / 1
- 2 Wederkerige obligatoire overeenkomsten / 3
- 3 Partij, derde en derde-partij / 3
- 4 Nederlandse en buitenlandse literatuur / 5
- 5 Methodologische opmerkingen / 7

HOOFDSTUK 2

Overeenkomst en verbintenissen / 9

- 6 De overeenkomst als bron van verbintenissen / 9
- 7 Overeenkomst als rechtshandeling / 10
- 8 Overeenkomst als rechtsverhouding / 10
- 9 Het contract / 12
- 10 De overeenkomst als rechtvaardiging: vertrouwen en wederkerigheid / 13
- 11 De overeenkomst als samenhangend geheel: het contractueel evenwicht / 14
- 12 Samenhang (i): lotsverbondenheid / 16
- 13 Samenhang (ii): actiebevoegdheid en aansprakelijkheid / 17
- 14 Samenhang (iii): doorwerking van contractuele verweermiddelen en bedingen / 18
- 15 Samenhang (iv): overige vormen van samenhang / 19
- 16 Splitsing van de overeenkomst / 19
- 17 De relativiteit van de overeenkomst / 20
- 18 Kwalificatie van de overeenkomst / 23
- 19 Een formeel begrip van de overeenkomst / 26
- 20 Vooruitblik / 28

HOOFDSTUK 3

Samenhangende overeenkomsten tussen twee partijen / 31

- 21 Samenhang tussen meerdere overeenkomsten / 31
- 22 Redenen voor aannemen van samenhang / 32

- 23 Specifieke wettelijke regelingen / 33
- 24 Voortbouwende overeenkomsten / 34
- 25 Kwalificatie als één omvattende overeenkomst (algemeen) / 36
- 26 Expliciete samenhang bij gesplitste overeenkomsten / 38
- 27 Impliciete samenhang bij gesplitste overeenkomsten / 39

HOOFDSTUK 4

De meerpartijenovereenkomst: algemene aspecten / 47

- 28 De definitie van de meerpartijenovereenkomst / 47
- 29 Het probleem bij de meerpartijenovereenkomst / 48
- 30 Inventarisatie van meerpartijenovereenkomsten / 50
- 31 Onderverdeling in soorten meerpartijenovereenkomsten / 52
- 32 Tweezijdige meerpartijenovereenkomsten / 53
- 33 Continue samenwerking: maatschap / 55
- 34 Meerzijdige meerpartijenovereenkomsten / 56
- 35 Overige niet behandelde gevallen / 56
- 36 Algemene wettelijke kader / 57
- 37 Algemene basis: meerpartijenwederkerigheid / 58
- 38 Algemene instrumenten (1): toerekening / 60
- 39 Algemene instrumenten (2): splitsing / 61

HOOFDSTUK 5

De meerpartijenovereenkomst: specifieke onderwerpen / 63

- 40 Totstandkoming / 63
- 41 Toetreding / 66
- 42 Wilsgebreken / 68
- 43 Andere gronden voor nietigheid en vernietigbaarheid / 75
- 44 Uitleg / 76
- 45 Algemene voorwaarden / 79
- 46 Reikwijdte van bedingen / 80
- 47 De relatie tussen schuldeisers en derde-partijen / 80
- 48 Wijziging van de overeenkomst / 89
- 49 Wanprestatie en verzuim / 90
- 50 Verweren / 93
- 51 Nakoming / 96
- 52 Schadevergoeding / 96
- 53 Ontbinding / 97
- 54 Opzegging / 103
- 55 Uittreding en uitzetting / 105
- 56 Externe aansprakelijkheid / 105

HOOFDSTUK 6

Samenhangende overeenkomsten tussen meer partijen / 107

- 57 Inleiding / 107
- 58 Bezwaren tegen het aannemen van samenhang / 108
- 59 De dogmatische basis voor de beoordeling van samenhangende overeenkomsten / 110
- 60 Een alternatief: groepen van contracten / 112
- 61 Grondslag en criterium voor het bereiken van samenhang / 113
- 62 Samenhang (i): lotsverbondenheid / 115
- 63 Samenhang (ii): de overeenkomst als schakel / 125
- 64 Samenhang (iii): tegenwerpelijikheid van bedingen / 129
- 65 Andere gevallen van samenhang (iv) / 130
- 66 De pakketreisovereenkomst en gekoppelde reisarrangementen / 131
- 67 Netwerken van overeenkomsten / 132
- 68 Tot besluit / 135

Zakenregister / 137

Artikelenregister / 141

Jurisprudentieregister / 145

HOOFDSTUK 1

Inleiding

1 Onderwerp van deze monografie

Deze monografie heeft als onderwerp de meerpartijenovereenkomst en enkele verwante onderwerpen. De directe aanleiding voor deze monografie is gelegen in art. 6:213 lid 2 BW en art. 6:279 BW die een wettelijke basis geven voor de meerpartijenovereenkomst als afzonderlijke rechtsfiguur. Ter introductie volgen een paar algemene opmerkingen.

Het privaatrecht gaat in het algemeen uit van rechtsverhoudingen tussen twee partijen. In het bijzonder zijn de basisregels inzake overeenkomst en onrechtmatige daad georiënteerd op twee partijen. Dit is op zichzelf volkomen logisch en gerechtvaardigd: deze relaties komen zeer veel voor en zijn ook eenvoudiger te regelen dan relaties met meer dan twee partijen. Dat doet er echter niet aan af dat meerpartijenverhoudingen regelmatig voorkomen in de praktijk.

Een voorbeeld kan misschien duidelijk maken wat voor bijzondere problemen kunnen ontstaan. Een gemeente sluit een samenwerkingsovereenkomst met twee bedrijven, Schouten B.V. en Janssen B.V. voor het opzetten en exploiteren van een afvalstortplaats. Schouten verplicht zich de grond te leveren en geschikt te maken en te houden voor afval, terwijl Janssen zich ertoe verplicht de stortplaats te beheren. De gemeente vult tekorten aan, maar beoogt de dagelijkse gang van zaken zoveel mogelijk aan Schouten en Jansen over te laten. Er kunnen zich diverse vragen voordoen.

- Schouten heeft nagelaten aan de gemeente mede te delen dat de grond verontreinigd is, waardoor er aanzienlijke extra kosten nodig zijn voor het geschikt maken van de grond. De gemeente wil de overeenkomst vernietigen op grond van dwaling. Kan Janssen dit beroep op dwaling blokkeren, nu zij eveneens niet wist van de verontreiniging en zij door vernietiging een inkomstenbron verloren zou zien gaan?
- Schouten en Janssen twisten over wie verplicht is tot concrete handelingen voor het onderhoud van de stortplaats. Daartoe beroepen zij zich over en weer op gesprekken die zij onafhankelijk van elkaar hadden met vertegenwoordigers van de gemeente. Kunnen zulke bilaterale gesprekken worden betrokken bij de uitleg van de overeenkomst?
- Schouten wil Janssen aanspreken op wanprestatie: door nalatig beheer is Schouten genoodzaakt extra kosten te maken. De gemeente wil de relatie met Janssen echter goed houden. Is Schouten verplicht overleg te voeren met de gemeente (en heeft de gemeente hierbij een instemmingsrecht)? Of kan Schouten eigenmachtig Janssen aanspreken? Is Schouten eigenlijk überhaupt verplicht de gemeente te informeren?
- Kan de gemeente Janssen aanspreken op een tekortkoming in de nakoming van een verbintenis, ook al is Schouten de directe belanghebbende bij de desbetreffende verbintenis en wenst Schouten geen beroep te doen op wanprestatie?

- Schouten wil de overeenkomst ontbinden wegens wanprestatie met Janssen. Kan Schouten dit eigenmachtig doen, of heeft de gemeente hier ook iets over te zeggen? Is de gemeente hoofdelijk aansprakelijk voor eventuele schade?
- Vanwege alle ruzie zegt Janssen de overeenkomst op. Is dit voor Schouten ook een toereikende grond voor opzegging?
- Na opzegging door Janssen willen Schouten en de gemeente de overeenkomst voortzetten met een nieuwe partij. Mag dat? En treedt die partij dan geheel in de plaats van Janssen, of wordt een nieuwe overeenkomst gesloten?

Deze vragen hebben gemeenschappelijk dat het gaat om een kwestie die primair tussen twee contractspartijen speelt, maar ook de derde contractspartij raakt. Het gewone contractenrecht is niet toegesneden op dergelijke situaties, omdat het uitgaat van het model waarbij een contractueel geschil alleen tussen twee contractspartijen speelt, en alle andere rechtssubjecten geen contractspartij zijn, dus zuivere derden.

De theorievorming over meerpartijenovereenkomsten is betrekkelijk bescheiden gebleven. In deze monografie zal een poging worden ondernomen het begrip over dergelijke relaties verder te brengen, en daarmee ook enige suggesties voor nadere rechtsvorming te geven. Een gevolg van het gebrek aan theorievorming is dat deze monografie begint met een hfdst. 2 van een hoog theoretisch gehalte: het is immers niet mogelijk terug te grijpen op of te verwijzen naar grondiger theoretische beschouwingen. Als deze beschouwing echter zou ontbreken zouden de overige hoofdstukken niet wetenschappelijk onderbouwd zijn. De lezer die niet houdt van theorie kan hfdst. 2 overslaan. Dat maakt het wel lastiger om het vervolg te begrijpen.

De hierboven genoemde vragen doen denken aan het leerstuk van samenhangende overeenkomsten. Als de gemeente ervoor had gekozen twee afzonderlijke overeenkomsten te sluiten met Schouten en met Janssen, zou dan bijvoorbeeld de vernietiging van de overeenkomst met Schouten ook moeten leiden tot tenietgaan van de overeenkomst met Janssen? Moet het gegeven dat is gekozen voor een andere vormgeving van de contracten tot andere uitkomsten leiden?

Omdat er belangrijke verbanden zijn tussen meerpartijenovereenkomsten en samenhangende overeenkomsten, worden in deze monografie beide onderwerpen behandeld.

Het onderwerp 'samenhangende overeenkomsten' is strikt dogmatisch gezien eigenlijk onderdeel van de vraag naar de derdenwerking van overeenkomsten en hoort zo gezien thuis in Cahen, *Overeenkomst en derden* (Mon. BW nr. B57) 2004. In de volgende bewerking van die monografie zal uitvoerig op samenhangende overeenkomsten worden ingegaan. Hier zal dit onderwerp slechts relatief beknopt worden behandeld, voor zover passend bij het hoofdonderwerp van de meerpartijenovereenkomst. Zoals hierna zal worden betoogd, is het namelijk in diverse gevallen een kwestie van techniek of een concrete casus onder het ene dan wel het andere onderwerp wordt gebracht.

Buiten deze monografie vallen processuele aspecten van meerpartijenovereenkomsten en samenhangende rechtsverhoudingen.

Zie over processuele aspecten M.O.J. de Folter, 'De rechter en de onmisbare partij. Beschouwingen over meerpartijenovereenkomsten', in: Breedveld-De Voogd e.a. 2015, p. 59-76, ook G.J. Harryvan, *Exceptio plurium litis consortium*, Tilburg: Celsus 2012.

Over IPR-aspecten van meerpartijenverhoudingen zie M.V. Polak, *Vermogensrechtelijke meerpartijenverhoudingen*, Deventer: Kluwer 1993: hoewel gedateerd, is de algemene analyse nog steeds waardevol. Zie ook de recensie van C.D. van Boeschoten, 'Boekbespreking. Vermogensrechtelijke meerpartijenverhoudingen door M.V. Polak', *WPNR* 6284 (1997).

2 Wederkerige obligatoire overeenkomsten

In deze monografie concentreer ik mij op *wederkerige obligatoire* overeenkomsten: overeenkomsten waarbij partijen over en weer verplichtingen op zich nemen. Het standaardvoorbeeld is een koopovereenkomst, waarbij de verkoper de verkochte zaak moet leveren, en de koper de koopprijs moet betalen.

De beperking tot *obligatoire* overeenkomsten volgt uit de structuur van de wet en de eisen van de praktijk. Art. 6:213 en 6:279 BW zijn immers alleen van toepassing op obligatoire (verbintenisscheppende) overeenkomsten. In de praktijk zijn dit ook de belangrijkste overeenkomsten.

Evenzo De Vries, *De overeenkomst in het algemeen (Mon. BW nr. B54)* 2016. Zwanzger 2013 (zie p. 10) beperkt zich eveneens tot obligatoire overeenkomsten ('Nichtverfügende Verträge', ook genoemd 'schuldrechtliche Verträge'). Een voorbeeld van een niet-obligatoire meerpartijenovereenkomst is de contractsoverneming (vgl. Zwanzger 2013, p. 16).

De beperking tot *wederkerige* overeenkomsten volgt eveneens uit de wet en praktijk. Art. 6:279 BW geldt alleen voor wederkerige overeenkomsten; bovendien is de wederkerigheid essentieel voor de argumentatie die ik volg. In de praktijk zijn wederkerige meerpartijenovereenkomsten het belangrijkste.

Gevallen van niet-wederkerige meerpartijenovereenkomsten leiden doorgaans niet tot problemen (zoals hierna wordt besproken leidt juist het wederkerige karakter veelal tot problemen). Een voorbeeld is een overeenkomst waar slechts één groep partijen verbintenissen op zich neemt. Een voorbeeld van een niet-wederkerige meerpartijenovereenkomst is een schenking van ouders aan hun gezamenlijke kinderen. Hierbij zullen niet snel vragen over ontbinding of nietigheid optreden. Wel zouden vragen van uitleg kunnen rijzen; in een dergelijk geval lijkt het logisch dat het perspectief van de partij die wel een verbintenis op zich neemt belangrijker is dan dat van de overige partijen die geen prestatie hebben toegezegd.

Tot slot vallen ook buitencontractuele verhoudingen met meer dan twee betrokkenen buiten het bereik van deze monografie. In zulke gevallen zijn immers niet alle betrokkenen tevens partij bij een of meer overeenkomsten met andere betrokkenen.

Vgl. Dirix 1983, p. 760-762. Dergelijke verhoudingen worden in de literatuur ook wel gerangschikt onder de ruime term 'samenhangende rechtsverhoudingen'.

3 Partij, derde en derde-partij

Ik ga in deze tekst uit van het formele partijbegrip. Als beginpunt geldt dat partijen degenen zijn die de oorspronkelijke wederkerige rechtshandeling zijn aangegaan. "Partijen bij de

overeenkomst zijn zij die hetzij rechtstreeks, hetzij door middel van een vertegenwoordiger, de overeenkomst hebben gesloten.” (*Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III 2014/514*, ook 516).

In afwijking van Hartkamp & Sieburgh ga ik evenwel uit van het begrip overeenkomst als *rechtsverhouding* (nr. [8]). Daardoor vallen onder het partijbegrip ook de *rechtsopvolgers* van de oorspronkelijke partijen. Voorbeelden zijn een erfgenaam, een derde die het contract overneemt van een der oorspronkelijke partijen. Tot slot vallen onder het hier gebruikte partijbegrip ook derden die later tot de overeenkomst *toetreden* en vanaf dan dus ook partij zijn. Een voorbeeld is een maatschapsovereenkomst: als een nieuwe maat toetreedt is deze vanaf de toetreding partij, ook al was deze maat een derde bij de oorspronkelijke rechtshandeling waarbij de maatschap was opgericht.

Ik sluit hiermee aan bij Du Perron, diss. 1999, nr. 41; Van Dongen, diss. 2016, p. 11. *Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III 2014/516*, verdedigen ook een formeel partijbegrip, echter zij spitsen dit toe op het partij zijn bij het *sluiten* van de overeenkomst. Zoals in hoofdstuk 2, nr. [7] en [8] zal worden uiteengezet, hanteer ik hier een breder begrip van overeenkomst, waarbij het vaak zal gaan om de *rechtsverhouding*. Dan is van belang of een rechtssubject later bij deze overeenkomst–rechtsverhouding is toetreden: vanaf dan is dit rechtssubject eveneens partij. Deze ruimere opvatting van ‘partij’ is overigens ook in overeenstemming met art. 6:254 lid 1 BW, dat aangeeft dat een derde die een derdenbeding aanvaardt ‘geldt’ als partij bij de overeenkomst. Naar de letter staat hier dat de derde niet partij is doch alleen als zodanig ‘geldt’, maar ook *Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III 2014/572* nemen aan dat na aanvaarding een meerpartijenovereenkomst ontstaat, wat impliceert dat de voormalige derde partij is geworden.

Als tegenhanger van het begrip ‘partij’ fungeert het begrip ‘derde’. Derde is ieder rechtssubject dat geen partij is bij de overeenkomst–rechtsverhouding (hetzij bij totstandkoming, hetzij door latere rechtshandeling of later rechtsfeit).

Ik werk dus ook met een formeel begrip ‘derde’. Zie voor mijn overwegingen voor een formele benadering nr. [19], die ook hier van toepassing zijn. Evenzo Du Perron, diss. 1999, nr. 41; Van Dongen, diss. 2016, p. 11.

Tegen een formeel begrip ‘derde’ pleiten Ernes & Lamers 2012a en 2012b, ook A.P. Koburg & W. Dijkshoorn, ‘Uit een overeenkomst vloeien (geen) verbintenissen voort voor derden. Over de relativiteit van het relativiteitsbeginsel en de praktische betekenis hiervan’, *MvV 2012/4*, p. 85–94. Zie voor een overzicht van de discussie ook D.A. Scheenjes, ‘De contouren van de begrippen “partij” en “derde”, samenhangende rechtsverhoudingen en wanprestatie jegens derden’, *TPR 2013*, p. 1279–1289.

Ik zie geen heil in het uitbreiden van het partijbegrip tot anderen die belang hebben bij de overeenkomst; dit kan afdoende worden behandeld bij het onderwerp overeenkomst en derden.

Ik verwerp derhalve de gesuggereerde relativering van de begrippen partij en derde. Dit leidt slechts tot verwarring. Wel is er reden om de *gevolgen* van de tweedeling tussen partij en derde te nuanceren: er zijn gevallen waarin de positie van een partij en een derde dicht tegen elkaar komen te liggen en er reden is tot vergelijkbare gevolgen te komen. Ten dele worden zulke gevallen behandeld bij het onderwerp samenhangende overeenkomsten, voor het overige vallen deze gevallen onder het leerstuk van overeenkomst en derden. In dezelfde zin *Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III 2014/517*, Du Perron, diss. 1999, p. 37 e.v. Vgl. Van Laarhoven, diss. 2006, p. 37.

Verder ga ik in beginsel uit van een enkelvoudig partijbegrip: ik neem aan dat iedere partij bestaat uit één (rechts)persoon. Een partij kan evenwel juridisch gezien uit meer dan één persoon bestaan.

Vgl. Van Zeben & Du Pon (m.m.v. M.M. Olthof) (red.), *Parl. Gesch. BW Boek 6 1981*, p. 837: 'omdat een partij bij een overeenkomst gevormd kan worden door meer dan één persoon'.

Zie ook Hardenberg 1983, p. 800 en Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III 2014/11: "Een partij kan uit meer personen bestaan. Evenals één natuurlijk persoon kan optreden in twee verschillende kwaliteiten (zie boven), is het mogelijk dat verschillende natuurlijke personen gezamenlijk optreden als één partij, één rechtssubject. Indien de beide curatoren in een faillissement een overeenkomst aangaan met een derde, treden zij gezamenlijk op als één partij, namelijk als vertegenwoordigers van de failliete boedel."

Een ander voorbeeld (zie *Hijma, GS Vermogensrecht*, art. 41 (De Loos-Wijker), aant. 6.5.2, verwijzend naar HR 11 september 1992, *NJ* 1993/754 (K./Avero) en HR 19 juni 1992, *NJ* 1993/555 (*Maduro/Fatum*)): een verzekeringsovereenkomst waarbij twee partijen hetzelfde risico willen verzekeren. De complicaties die zich kunnen voordoen ingeval een partij uit meer personen bestaat, zal ik hier niet behandelen. Meestal zal dit een kwestie zijn die intern is voor de desbetreffende personen die deze partij uitmaken: in zoverre kunnen zij wellicht beschouwd worden als een maatschap of gemeenschap.

Daarnaast zal ik in het kader van de meerpartijenovereenkomst soms spreken van de 'derde-partij'. Hiermee bedoel ik een rechtssubject dat partij is bij een meerpartijenovereenkomst, maar dat niet rechtstreeks betrokken is bij het specifieke onderwerp waar ik het dan over heb (en in die zin 'derde' is). Neem als voorbeeld dat Schouten en Janssen met een gemeente een samenwerkingsovereenkomst sluiten waarbij Schouten papierafval levert aan de gemeente, en Janssen afsprekt dit afval op milieuvriendelijke wijze te verwerken. De gemeente is dan verplicht dit afval in ontvangst te nemen op afgesproken momenten. Janssen is dan derde-partij ten opzichte van die verplichting van de gemeente: primair is Schouten de partij die hier belang bij heeft en nakoming kan vorderen. Janssen is echter geen derde, aangezien hij ook partij is bij de overeenkomst. Ten aanzien van de verbintenis is hij wel 'derde'. Om zijn positie met de benodigde precisie te kenschetsen is het daarom nodig een term als 'derde-partij' te gebruiken.

Deze terminologie ontleen ik aan Samoy & Van Loock 2012, p. 1126, ook Zwanger 2013, p. 48. Zie ook De Folter, 'De rechter en de onmisbare partij. Beschouwingen over meerpartijenovereenkomsten', in: Breedveld-De Voogd e.a. 2015, p. 67 en 71.

Hierbij past een additionele opmerking. Omdat het bij de behandeling van meerpartijenovereenkomsten regelmatig nodig is te wisselen van perspectief tussen verbintenis en overeenkomst-rechtsverhouding is het ook nodig om te wisselen van de termen schuldenaar en schuldeiser (die gerelateerd zijn aan het begrip verbintenis) naar de (bij de overeenkomst passende) term partij. Deze wisseling van termen kan snel verwarring wekken. De terminologie van de rechtswetenschap dwingt mij helaas hiertoe.

4 Nederlandse en buitenlandse literatuur

De *meerpartijenovereenkomst* is in de Nederlandse rechtswetenschappelijke literatuur stiefmoederlijk bedeed. Dit onderwerp wordt meestal slechts aangestipt naar aanleiding van art. 6:213 lid 2 BW en art. 6:279 BW.

Bijvoorbeeld Bakels, *Ontbinding van overeenkomsten* (Mon. BW nr. B58) 2011, wijzend op *Parl. Gesch. BW Boek 6*, p. 1044–1047.

Er zijn slechts enkele grondiger (deel)studies.

Drion 1982 en Hardenberg 1983 gaan dieper in op de meerpartijenovereenkomst, maar doen dit in relatief kort bestek. Hardenberg 1983 laat bovendien veelal na om stelling te nemen en betoogt dat het beter is dat partijen zelf een regeling treffen. Begrijpelijkerwijs is dat artikel later maar zelden inhoudelijk aangehaald. Er zij op gewezen dat oudere literatuur deels achterhaald is, nu de regels mede betrekking hebben op bepalingen die inmiddels onder de invloed van nieuwe Europese richtlijnen zijn gewijzigd. De lezer zij gewaarschuwd!

Een recente verzameling deelstudies is Breedveld–De Voogd e.a. 2015. Een kort artikel is Menkveld 1993. Ook enige informatie is te vinden bij *Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/536–540.

In België en Duitsland is er meer discussie.

Zie voor een beknopt overzicht Samoy & Van Loock 2015. Verder o.a. Samoy & Wery 2013; Dirix 1983, en de talrijke verwijzingen in deze twee werken naar literatuur en rechtspraak, alsmede Franse doctrine.

Zie voor Duitsland over de meerpartijenovereenkomst met name het vrij recente proefschrift M. Zwanzger, *Der Mehrseitige Vertrag*, Tübingen: Mohr Siebeck 2013. Dit bevat uitvoerige literatuurverwijzingen. Ook is er een discussie over samenhangende overeenkomsten. Zie daarover mede Van Dongen 2012, p. 13–21.

In Italië bevat de *Codice civile* enkele artikelen die aspecten van meerpartijenovereenkomsten regelen. Het betreft art. 1420, 1446, 1459 en 1466 *Codice civile* (1942). Waar relevant zal kort op deze artikelen worden ingegaan.

Hierover G. Cian & A. Trabucchi, *Commentario Breve al Codice Civile*, Padova: CEDAM 2016 (12° dr.), art. 1420, aant. 1: volgens de meerderheidsopinie is vereist pluraliteit van partijen (ten minste drie) en het nastreven van een gemeenschappelijk doel (*perseguimento di uno scopo comune*). Een gemeenschappelijk doel wordt wisselend geïdentificeerd: soms de uniekheid van het juridische resultaat, soms het gemeenschappelijke voordeel uit de prestatie van de partijen, soms ook de groepsactiviteit en organisatie (aangezien dit concept is afgeleid van de maatschap). (“si e fatto riferimento, a volte, alle unicità del risultato giuridico, a volte, al vantaggio comune derivante dalle prestazioni delle parti; ancora, sottolineandosi la circostanza che tale concetto si fonda sull’idea del contr. di società, si è posto l’accento sull’attività ed organizzazione di gruppo (...”).

Zie ook Dirix 1983, p. 759, verwijzend naar de *Enciclopedia del diritto*, het lemma *Contratto plurilaterale*. Het gaat hierbij om samenwerkingsovereenkomsten: art. 1420 *Codice civile* begint: “Nei contratti con più di due parti, in cui le prestazioni di ciascuna sono dirette al conseguimento di uno scopo comune (...).” Ruwe vertaling: “Bij overeenkomsten met meer dan twee partijen, waarin de prestaties van eenieder zijn gericht op het bereiken van een gemeenschappelijk doel (...).” Een dergelijke overeenkomst zou naar Nederlands recht veelal een maatschapsvereenkomst zijn.

Art. II-1:101 DCFR erkent uitdrukkelijk de mogelijkheid van meerzijdige rechtshandelingen. De DCFR geeft hier echter geen concrete regels over.

Over het onderwerp *samenhangende overeenkomsten* is in Frankrijk en Duitsland een behoorlijke hoeveelheid literatuur, zij het dat men daar andere termen gebruikt. Zie

nr. [60]. Daarnaast zijn er diverse EU-richtlijnen die bepaalde gevallen van samenhangende overeenkomsten regelen. Zie nr. [62], ook Dang Vu 2012.

Vanwege het ontbreken van systematische theorievorming en literatuur in andere landen is het onmogelijk om systematische rechtsvergelijking uit te voeren. Een diepgaande analyse van het recht op alle in deze monografie behandelde onderwerpen zou neerkomen op diverse proefschriften en zou leiden tot een door alle complicaties onleesbare tekst. Ik beperk mij dan ook ertoe om waar relevant te wijzen op vergelijkbare regels, discussies, en opvattingen in andere landen.

5 Methodologische opmerkingen

Gelet op de wat afwijkende aard van dit onderwerp is het zinvol kort aandacht te besteden aan de vraag wat van een monografie over zodanig onderwerp verwacht mag worden. In het algemeen verwacht men bij een monografie een min of meer uitputtende behandeling van het onderwerp. Niet alle details hoeven te worden besproken, echter wel dienen de voornaamste lijnen te worden geschetst, en moeten relevante wetgeving, rechtspraak en literatuur worden behandeld.

Bij de meerpartijenovereenkomst is het probleem dat hierover slechts zeer beperkt literatuur en rechtspraak te vinden is, terwijl omgekeerd het potentiële onderzoeksveld enorm groot is en rijk geschakeerd. Het is mogelijk noch zinvol om alle relevante rechtsverhoudingen te inventariseren en te behandelen.

Dit zou leiden tot een gigantisch overzichtswerk waar gewone juristen geen gebruik van zouden maken doordat zij er hun weg niet in zouden kunnen vinden, en dat daarom geen toegevoegde waarde zou hebben. Men kan dat reeds op kleine schaal zien: een knappe studie als H.C.F. Schoordijk, *Onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking bij zogenaamde driehoeksverhoudingen*, Deventer: Kluwer 1999, is niet snel te doorgronden voor de gemiddelde jurist en zal vermoedelijk daarom weinig betekenis hebben voor de praktijk. Daarnaast is voor veel concrete deelonderwerpen al literatuur verschenen onder de vlag van dat specifieke onderwerp. Denk aan onderwerpen als contractoverneming, regres, derdenbeding. Wanneer ik naar zulke onderwerpen verwijs zal ik, voor zover passend, relevante literatuur noemen.

Omdat er slechts beperkt literatuur en rechtspraak beschikbaar is, die voor de meeste lezers ook niet snel toegankelijk is of bekend is, zal ik in deze tekst relatief uitvoerig citeren en parafaseren, zodat de lezer kan begrijpen wat de inhoud is van literatuur en rechtspraak waar ik naar verwijs.

In plaats daarvan zal veel ruimte worden ingenomen door een vrij theoretische behandeling van het onderwerp meerpartijenovereenkomsten en samenhangende overeenkomsten. De theoretische benadering verklaart namelijk waarom bepaalde problemen optreden bij dit onderwerp. Daarnaast geeft dit een basis voor het oplossen van mogelijke vragen die zich kunnen voordoen.

Het privaatrecht is historisch gezien ontwikkeld op basis van casuïstische oordelen (de opinies van gezaghebbende Romeinse juristen) en daaruit afgeleide meer algemene beginselen, die een veelheid aan casusposities opleverden met bijbehorende uitkomsten. Daarnaast heeft de doctrine deze uitkomsten helpen verklaren en voorspellen met behulp van algemene regels, beginselen, achterliggende doctrinaire constructies.

Deze empirisch-inductieve methode is diepgeworteld in het recht en vindt voortdurend bevestiging in de praktijk van de rechtspraak.

Het recht (met inbegrip van de rechtswetenschap) kan worden beschouwd als een geheel aan kennis dat juristen helpt om uitkomsten van casusposities te bepalen. In deze opvatting is ten minste één doel van rechtswetenschappelijke publicaties dat zij juristen richting geven om concrete problemen op te lossen. De rechtswetenschap wordt omgekeerd ook gevoed doordat problemen uit de praktijk worden voorgelegd aan juristen: zowel in concrete procedures als door adviezen, informele gesprekken enzovoort.

Voor het onderwerp meerpartijenovereenkomsten ontbreekt echter op dit moment rechtspraak. Er blijkt nauwelijks van grote problemen in de praktijk. Hoewel in het verleden (Drion 1982) werd aangenomen dat het voorgestelde art. 6:279 van het toen nog ontwerp-BW een voorbode was van een groot te ontginnen terrein, is in feite gebleken dat er in de praktijk geen behoefte is aan veel onderzoek of verduidelijking op dit terrein. De praktijk kon zich blijkbaar behelpen zonder wetenschappelijke kennis. Kennelijk was de gezamenlijke wijsheid van de juristen die contracten opstellen en het rechterlijk oordeelsvermogen ingeval van procedures toereikend om ongelukken te voorkomen. Wél is gebleken dat een verwant onderwerp aandacht behoefde: de samenhangende overeenkomsten of rechtsverhoudingen.

Gelet op dit alles lijkt het niet zinvol, en is het bovendien hachelijk bij gebreke aan empirisch materiaal, om de mogelijke problemen en casusposities bij de meerpartijenovereenkomst in kaart te brengen.

Vgl. tegen een overkoepelende theorie over samenhangende rechtsverhoudingen: C.H. Sieburgh, 'Nul, één, drie, veel. De gevalsgebonden benadering van samenhangende rechtsverhoudingen', *WPNR* 7045 (2015), wijzend op de te zeer verschillende gevallen die onder het onderwerp samenhangende rechtsverhoudingen vallen.

In plaats daarvan zal een analyse worden gegeven van het dogmatische probleem van de meerpartijenovereenkomst. Daartoe zal worden begonnen met het expliciteren van de aannames bij het recht inzake de gewone bilaterale overeenkomst. Deze aannames helpen duidelijk te maken waarom meerpartijenovereenkomsten tot problemen kunnen leiden die zich niet bij bilaterale overeenkomsten voordoen. Deze analyse zal een basis bieden om de problemen aan te pakken die zich bij de meerpartijenovereenkomst kunnen voordoen.

HOOFDSTUK 2

Overeenkomst en verbintenissen

6 De overeenkomst als bron van verbintenissen

Het privaatrecht kan voor een groot deel worden beschouwd als een systeem van regels dat burgers helpt ingeval van geschillen hun rechtspositie te bepalen. Het maakt het mogelijk dat burgers anticiperen op toekomstige geschillen, en maakt duidelijk ingeval van geschil of een partij iets moet doen of laten. Met andere woorden, het privaatrecht draait primair om plichten of verplichtingen. Alhoewel het privaatrecht ook andere doelen kan dienen, draait het merendeel van de gerechtelijke procedures er om of een partij iets moet doen of laten, dan wel schadevergoeding verschuldigd is omdat zij eerder heeft nagelaten te doen of te laten waartoe zij verplicht was. Het is daarom van belang om vast te stellen in hoeverre een partij in bepaalde omstandigheden ergens toe verplicht is. In het Nederlands recht houdt dit in dat er een *verbintenis* rustte op een partij, die in dat verband dan schuldenaar wordt genoemd.

Daarnaast onderscheidt het Nederlandse recht de rechtsplicht (in het bijzonder bij onrechtmatige daad). Dit valt buiten het kader van deze monografie.

Het Nederlands privaatrecht vereist dat een verbintenis op zekere grondslag berust (art. 6:1 BW).

Men sprak vroeger van 'bronnen van de verbintenis', omdat het limitatieve stelsel van art. 1269 oud-BW ertoe verplichtte dat alleen de door de wet erkende bronnen de grondslag konden vormen van een verbintenis. Hierover Smits, *Bronnen van verbintenissen* (Mon. BW nr. A23) 2003.

Tegenwoordig geeft art. 6:1 BW iets meer ruimte: primair zal een bron van verbintenissen in de wet moeten zijn te vinden, maar een grondslag die niet in de wet staat maar wel past in het wettelijk systeem, kan mogelijk ook worden toegelaten. Vgl. HR 30 januari 1959, NJ 1959/548 (*Quint/Te Poel*).

De twee belangrijkste bronnen van verbintenissen zijn overeenkomst en onrechtmatige daad.

Daarnaast zijn er andere bronnen, zoals onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking. Hierover Schrage, *Verbindenissen uit andere bron dan onrechtmatige daad of overeenkomst* (Mon. BW nr. B53) 2017.

Welke verbintenissen uit een overeenkomst voortvloeien, is te bepalen aan de hand van uitleg van de overeenkomst, gecorrigeerd door de aanvullende en de derogerende werking van redelijkheid en billijkheid (art. 6:248 BW). Vgl. HR 19 oktober 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA7024, NJ 2007/565 (*Vodafone*).

De overeenkomst is dus een concrete, aanwijsbare bron van verbintenissen. Voor het onderwerp van deze monografie is het echter nodig om in meer detail te onderzoeken *waarom* dit een bron is, *in hoeverre* dit een bron is, en wat de relatie is tussen de verbintenissen uit de overeenkomst. Om dit duidelijk te maken, zullen we ook moeten nagaan wat een overeenkomst eigenlijk is. Ik concentreer mij in dit hoofdstuk op de overeenkomst tussen twee partijen, als opmaat voor hfdst. 4 waarin ik bespreek wat meerpartijenovereenkomsten bijzonder maakt.

7 Overeenkomst als rechtshandeling

Een overeenkomst is volgens art. 6:213 lid 1 BW 'een meerzijdige rechtshandeling, waarbij een of meer partijen jegens een of meer andere een verbintenis aangaan'. De overeenkomst is in deze opvatting de *bron* van een of meer verbintenissen. Zij wordt geïdentificeerd met het ontstaan van deze verbintenissen: de *rechtshandeling*. In de literatuur wordt deze betekenis meestal vooropgesteld.

Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III 2014/8, Hijma 2016, nr. 8, De Vries, *De overeenkomst in het algemeen (Mon. BW nr. B54)*, 2016/1.

Een voorbeeld is het sluiten van een koop: dit is een wederkerige rechtshandeling tussen koper en verkoper, die ertoe leidt dat beide verplichtingen jegens elkaar aangaan.

8 Overeenkomst als rechtsverhouding

In de praktijk en de doctrine wordt 'overeenkomst' ook op een andere manier gebruikt, namelijk in de betekenis van het *gevolg* van de overeenkomst als rechtshandeling, namelijk de daaruit resulterende *rechtsverhouding* tussen partijen: het geheel van de verbintenissen die uit de overeenkomst voortvloeien. Als er een koop wordt gesloten zeggen we meestal dat er een koopovereenkomst is ontstaan. Met 'koopovereenkomst' bedoelen we dan de rechtsverhouding tussen koper en verkoper, en niet de rechtshandeling (de koop) als gevolg waarvan die rechtsverhouding is ontstaan.

Van Zeben & Du Pon (m.m.v. M.M. Olthof) (red.), *Parl. Gesch. BW Boek 6 1981*, p. 978: "Het woord 'overeenkomst' kan op (ten minste) drie manieren worden uitgelegd: 1. de rechtshandeling, combinatie van aanbod en aanvaarding; 2. de bewoordingen waarin deze is neergelegd (het geschreven contract c.q. de gemaakte afspraak); 3. de tussen partijen bestaande rechtsverhouding."

Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III 2014/8 en 679, Hijma 2016, nr. 8 H.K. Köster, 'Poging tot een nadere analyse van enkele zogenaamd eenzijdige rechtshandelingen', in: *Non sine causa* (G.J. Scholten-bundel), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1979, H.K. Köster, 'Poging tot een nadere analyse van enkele zogenaamd eenzijdige rechtshandelingen', in: *Non sine causa* (G.J. Scholten-bundel), 1979, p. 205–212, op p. 210, die spreekt over een 'Janus woord', J. Eggen, *Verzamelde Privaatrechtelijke Opstellen* (dl. I), Haarlem: Bohn 1958 (2^e dr.), p. 414; G.H.A. Schut, *Rechtshandeling, overeenkomst en verbintenis* (Studiepocket privaatrecht nr. 15), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1987 (3^e dr.), p. 46 e.v. Verder J. Biemans, 'Causa, oorzaak, titel en rechtshandeling', *WPNR* 6863 (2010), par. 4.6, over 'titel' als rechtsfeit of als rechtsverhouding, met verwijzingen.

Zie ook reeds Meijers 1948, p. 216 die aangeeft dat het gemeenschappelijke kenmerk tussen alle overeenkomsten (bijvoorbeeld ook die zonder wilsovereenstemming, op grond van rechterlijk vonnis, ontstaan) alleen is te vinden in het daarmee bereikte rechtsgevolg.